

УДК 504. 75. 113. 101. 1.

А 64

Наталія АНАЦЬКА

ЕКОЛОГІЧНА ОСВІТА І ВИХОВАННЯ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Екологічні проблеми з кожним роком стають дедалі актуальнішими, людству і необхідне покращення екологічної ситуації, тісно пов'язане з умінням запроваджувати екологічні знання і виховання в інформаційно-технологічний процес. Екологізація освіти передусім стосується переосмислення техніко-цивілізаційних теорій, а з тим і людської практики на засадах ставлення до природи як абсолютної цінності життя.

Ключові слова: екологічна освіта, екологічне виховання, інформаційне суспільство, екологічні негаразди, природа, людина, гуманізм.

В інформаційну добу для українських реалій характерним є погіршення екологічної ситуації, низький рівень екологічної освіти і свідомості більшої частини населення, надмірна експлуатація природних ресурсів, забруднення і збільшення шкідливих відходів у природному середовищі.

Актуальність обраної теми зумовлена тим, що діалектика співвідношення інформації й екології в сучасному суспільстві, яке потерпає від глобальної кризи, є такою, коли збільшення інформаційних технологій фактично призводить до погіршення екологічної ситуації в світі. Тому так необхідне людству покращення екологічної ситуації, тісно пов'язане зі вмінням за впроваджувати екологічні знання і виховання в інформаційно-технологічний процес.

Проблема полягає в тому, що назріла в сучасних умовах інтеграція людини в природне середовище можлива лише за умов гуманізації екологічного знання і з тим привнесення у виховний процес розуміння людиною і суспільством своєї

відповідальності за стан природи, а значить за життя. Така екологізація освіти передовсім стосується переосмислення техніко-цивілізаційних теорій, а з тим і людської практики на засадах ставлення до природи як абсолютної цінності життя.

Про необхідність екологічної освіти і виховання написано у працях багатьох українських і зарубіжних науковців. Щодо ролі освіти і виховання як засобу зміни світоглядних орієнтирів і підвищення екологічної свідомості йдеться у дослідженнях М.М. Кисельова [7], [10], [13]. Про стан та перспективи екологічної освіти як важливого засобу формування відповідей щодо викликів сучасної соціально-екологічної дійсності пише у своїх роботах Т.В. Гардашук [6]. Питання екологічного світогляду, екологічної культури розкриває Л. І. Сидоренко. Досліджує методологічні та теоретичні аспекти екологічної освіти і виховання, взаємозалежність екологічної культури й екологічної безпеки в екологічній політиці Л. І. Юрченко. Про етичні пріоритети екологічної освіти для збалансованого розвитку йдеться у дослідженнях Г.Б. Марушевського. Концепція “шкільно-сімейного виховання”, “школа радості” та “школа просто неба”, розроблена В. О. Сухомлинським, та нові освітні концепції, зокрема екологічної грамотності, екологічного дизайну, освіти заради збалансованого розвитку та інші. Академік М.М.Мойсеев робить наголос на тому, що екологічна освіта повинна стати фундаментом будь-якого напрямку сучасного знання і виховання. У своїх працях науковці роблять висновки щодо втілення системи екологічної освіти і виховання в практику, хоча це питання донині не повністю вивчене і продовжує бути предметом наукових досліджень.

Екологічна освіта здебільшого розглядала природу як об’єкт використання людиною її в антропоцентричних цілях. Перетворити розуміння природи і ставлення до неї з позиції доцільності на цілепокладання, коли змістовність екологічного знання і виховання набувають морально-ціннісних характеристик як провідних.

Мета даної статті полягає в тому, щоб віднайти в екологічній освіті і вихованні засоби гуманізації інформаційного суспільства.

До значної деградації природи призвів активний ріст промисловості і прогресуючий процес збільшення великих міст. Особливо помітним це стало в XIX столітті. Порушення рівноваги суспільства і природи супроводжується неграмотним підходом по відношенню до природних ресурсів, до біосфери, якісний стан якої впливає на здоров'я людини. Можна навести безліч прикладів, коли концентрація забруднюючих речовин у повітрі та воді перевищує допустимі норми. "...Середземне море, площа якого становить 1% від площі Світового океану, вміщує 50% світової нафти та мазуту, які плавають" [14, 10-11]. Ці факти та багато інших свідчать про проблемні перетворення в живій оболонці планети, а від її стану залежить фізичне існування людей.

XX століття – це одне з найдраматичніших століть: дві світові війни, економічні негаразди, розвиток нових технологій, стрімке зростання промислового виробництва, а це своєю чергою супроводжується переорієнтацією техніки, яка була на службі людського розуму, а перетворилася на джерело ядерної війни; це глобальні зміни екологічної ситуації. Тож одним із факторів екологічного кризового стану двадцятого століття стала криза традиційної освіти і виховання. Учені забили на сполох, говорячи про розвиток екологічного мислення, тому що пов'язують його з загрозою планетарної екологічної катастрофи. "Екологічна ситуація, що склалася в сучасному світі, робить необхідним переосмислення феномена людської цивілізації та культури, наукової картини світу і місця в ній самої людини" [13, 18]. Проблемаам освіти присвячені доповіді учених, філософів і політиків Римського клубу. Як людина може подолати песимізм і стати "активним соціальним суб'єктом, організованим і здатним внести вклад у розбудову бажаного суспільства? Три фактори активно сприяють вирішенню проблем: освіта, досягнення науки і техніки та засоби масової інформації... Слід визначити "імператив навчання". Це можливо за допомогою різних термінів: навчатися, розуміти, спілкуватися, інформувати, адаптуватися, управляти. У дійсності вони відбивають важливість проблеми освіти" [3, 13].

Основна проблема сьогодення – це проблема екологічної неграмотності населення, індиферентне відношення до стану

оточуючого середовища та до самого себе – екології людини, а це своєю чергою призводить до знецінення людського життя. Найбільші побоювання часу – побоювання атомної катастрофи, загрози життєво необхідному озоновому прошарку, онкологічним захворюванням та ін. Тим самим збільшується злочинність, наркоманія, суїцид, а соціальна і політична свідомість несе думку про життя тільки сьогоднішнім днем, не замислюючись про майбутнє. “Сучасна людина, відчуває себе закинutoю в чужий їй світ, губить здібність співвідносити себе з природою і навіть зі світом соціальним, нею самою створеним” [10, 191].

Погіршення стану навколишнього природного середовища призводить до різних хронічних захворювань молодих батьків, а в таких сім'ях діти народжуються з відхиленнями у здоров'ї. Тому розпочинати екологічну освіту і виховання потрібно з нас самих і навчати цього наших дітей од наймолодшого віку, коли дитина тільки починає пізнавати навколишній світ. К. Маєр-Абіх вважає, що зміна у свідомості розпочинається не з малих дітей. Оскільки дітей виховують дорослі, нову свідомість повинні мати дорослі, аби дітям її передати” [9, 250]. Це формує ціннісні орієнтири особистості, бережливе ставлення до свого фізичного і морального здоров'я, до природи.

За даними МОН України, до першого класу “вступають 40% хворих дітей, 11 – й клас закінчують 80% хворих випускників шкіл, яких треба документувати інвалідними посвідченнями. З них 70% мають порушення зору, 40% – шлунково-кишкові захворювання, 30% – неврози. Фактично майже кожен випускник – це людина з обмеженими можливостями й особливими потребами” [1, 596].

Суспільство, зорієнтоване на досягнення науки, з'ясувало, що людина недостатньо знає механізми функціонування природи, щоб грамотно ними керувати. Справедливо наголошує В. Анучин: “Наука навчила людей, як дедалі більше і більше брати від природи, як впливати на неї, щоб мати більше хліба і нафти, вугілля і м'яса, як швидше перевозити величезні вантажі на великі відстані, як одержати нові види потужної енергії, що зробила можливим проникнення людини в космос. Але наука поки ще дуже мало досягла в забезпеченні охорони природи.

Склалося становище, коли, маючи потужні засоби впливу на природу, ми ще не можемо уявити наслідки застосування цих засобів, не завжди бачимо ту ланцюгову реакцію, яка викликається нашим втручанням у природні процеси” [2, 174]. Тому науково-теоретичні знання мають покладатися на природничо-наукові, які охоплюють світ у його цілісності і таке цілісне знання в своїй основі повинно спиратися на екологічні і морально-нормативні складові. А наука повинна нести відповідальність за збереження природи, а отже і людського життя. О. Хеффе наголошував: “Я висуваю таку тезу проти вільної від цілепокладання науки: сутність науки визначається конкретною відповідальністю за нашу цивілізацію” [16, 92].

Суспільство усвідомлює причини таких екологічних змін. “Під впливом масового конвеєрного виробництва, повсякденної метушні в гонитві за хлібом насущним сучасна людина зробилася одноманітною, морально, естетично і емоційно нерозвинutoю” [10, 191]. Ми мусимо теоретично попередити ці незнання, а шляхи їх попередження знаходяться в розвитку екологічної освіти та одержаних в результаті екологічних знань, які є компонентою сучасної освіти та екологічної політики. Тому філософія виживання людини і сучасного суспільства вимагає будувати освітній процес, враховуючи загрози для природи і людства в цілому – це і є першочергова задача, без якої неможливий подальший розвиток цивілізації.

У теперішніх умовах сучасна освіта повинна відображати соціально-економічні, технічні, гуманітарні, екологічні запити і ставати вагомим ресурсом у ринковому суспільстві. Сучасна молодь повинна бути більш мобільною, ерудованою, мислити критично і творчо, тобто більш мотивовано ставитися до самовизначення і саморозвитку. Повноцінний і різнобічний розвиток особистості може відбутися лише за якісної освіти, зміст якої був і залишається системоутворюючим фактором. Його розвивальний вплив залежить від методології, від розуміння його сутності, від відбору компонентів, від умов і способів його реалізації. Можемо сказати, що ідея розвитку особистості як мети і результату української освіти за роки Незалежності знайшла відображення у всіх законодавчих і методологічних напрацюваннях в освітній сфері. Прийняття

“Національної доктрини розвитку освіти” (2001) є важливим методологічним підсумком попереднього етапу і розвитку української освіти і концептуальним орієнтиром розвитку освіти загалом та її рівнів. Підкреслимо, що у цьому документі послідовно через цілі і завдання для кожного рівня освіти обґрунтовано людину – центристські засади її розвитку, а рівний доступ до якісної освіти визначено довготривалим пріоритетом [11, 5]. Можна констатувати, що це вимагає особливої уваги до формування світогляду особистості, ціннісних орієнтирів, здатність до самостійного навчання, до критичного мислення, до самопізнання і самореалізації у різноманітні творчої діяльності.

Саме освіті відводиться особлива роль у процесі формування особистості. Термін “освіта” походить від слова “світло”, освітлювати тут мається на увазі просвітлення людської душі. “Творити людську особистість згідно з певною моделлю, образом” [3, 92].

“Пандейя” – грецький термін, означає в широкому значенні освіту, освіченість, просвіту, культуру, а у вузькому – виховання, навчання. Древні греки створили власну унікальну систему освіти, яка формує не лише фахівця певної галузі, а людину як особистість із визначеними ціннісними орієнтирами. Їх освітній процес не лише включав вивчення суми правил, вимог та законів, а й вимагав підготовки до громадянського життя за нормами і вимогами, про які греки говорили як про свій “мудрий винахід” – “нома” тобто – закон. А основою їх освіти були не лише закони, а саме природний устрій, позаяк єдність людини і природи породжувала свій абсолют і етичний ідеал освіти та культури: “Антична людина не втрачала свого зв’язку також з природою, яка була головною невід’ємною складовою космосу...” [4, 91]. Гуманітарна складова грецької “пандейї” лягла в основу змісту античної освіти.

Вести мову про гуманність неможливо без філософського надбання Конфуція, який вважав вирішальною властивістю людської природи категорію жень – любов до людей, яка перекладається як гуманність або людяність. “Прекрасно там, де людяність, як може мудрий чоловік, маючи вибір, в її краях не поселитися?” “Гуманіст сам навчається і навчає інших.

Сприймає інших людей як самого себе – це можна назвати мистецтвом гуманізму” [11, 301].

Дослідники під словом гуманізм розуміють прагнення до людяності, а гуманізація – це об’єктивна потреба суспільного розвитку, основою якого є направленість на людину. Російський філософ А. Швейцер вважав, що поняття гуманність, людяність передбачає справжнє, добре ставлення людини до свого ближнього, до природи. Гуманність вимагає від людини вчинків, гідних її духовної сутності. Немає сумніву, що саме духовне життя людини потребує постійної праці, невпинної творчості і спрямоване на самовдосконалення особистості. “Духовність чи то людини, чи то спільноти проходить через минуле, теперішнє і майбутнє. Ось чому ми відчуваємо внутрішній культурний, духовний зв’язок із нашими пращурами та нащадками, так само, як із нашими сучасниками. З цієї причини ми залишаємо повчальні настанови нашим дітям та онукам і шукаємо перлини мудрості в давно минулих часах” [4, 81]. Тому головною рушійною силою сучасності повинен стати шлях до гуманізації і гуманітаризації освіти, а в перспективі такі зміни обумовлять перехід до сталого розвитку.

Інший важливий аспект національної освіти можна співвіднести з основоположною тезою Д. Орра про те, що будь-яка сучасна освіта має бути освітою екологічною. Люди, котрі залучені в освітній процес, повинні глибоко усвідомлювати й постійно пам’ятати, що екологічні проблеми є вельми складними і не можуть охоплюватися однією дисципліною” [6, 240].

У процесі становлення і розвитку екологічної освіти видається правильним звернутися до проблемного поля філософії, тому що філософія має бути головною дисципліною, на основі якої можна здійснювати ефективне екологічне виховання. На думку Н. С. Юліної, “без філософії екологічна освіта буде заздалегідь недолугою” [15, 22]. Неможливо обійтися у вихованні досвідчених, творчих особистостей без філософії, так як філософська культура є частиною духовної культури, яка розвиває розумові здібності людини, формує філософський світогляд, а це дає знання про розвиток природи, суспільства, людського мислення в їх закономірному зв’язку.

Тому: “Філософія розвиває здатність мислення до узагальнень найвищого порядку, до діалектичної гнучкості понять, привчає бачити предмет в системних відносинах, що безупинно змінюються залежно від умов” [5, 15].

В рамках сучасної освіти повинні враховуватися екологічні знання, які є важливими аспектами формування екологічної культури. Як зазначав М. Кисельов, “стає загальноновизнаним, що одним із найістотніших виявів мудрості, яка залишається чи не єдиною надією на збереження людини у zdeформованому нею ж природному довкіллі, є екологічна компетентність. Дієвим засобом формування екологічної свідомості нашого сучасника має бути система екологічної освіти та виховання” [7, 272]. Можемо наголосити, що екологічна освіта є не просто компонентою загальноосвітнього процесу, а його невід’ємною складовою.

У концепції екологічної освіти України, яка була затверджена рішенням Колегії Міністерства освіти і науки України від 20 грудня 2001 року, зазначається: “Основною метою екологічної освіти є формування екологічної культури окремих осіб і суспільства в цілому, формування навичок, фундаментальних екологічних знань, екологічного мислення і свідомості, що ґрунтується на ставленні до природи як універсальної, унікальної цінності. Екологічна освіта, з одного боку, повинна бути самостійним елементом загальної системи освіти, і з іншого – виконує інтегративну роль у всій системі освіти [8, 3-4]. Концепція екологічної освіти України є сьогодні важливим державним документом.

Нині прогресивна громадськість світу визнає необхідність міжнародного співробітництва з питань навколишнього середовища для того, щоб в інформаційному суспільстві освіта і навчання переорієнтували людину на моральні цінності, на екологічний гуманізм.

Підсумовуючи, можна сказати, що екологічна освіта є не просто знанням процесів, що відбуваються у взаємодії соціальної біосфери, а є також надбанням знань про те, як ця взаємодія повинна відбуватися, несучи в собі замість негативних наслідків гуманізацію суспільного і особистісного буття людини. Це означає, що не тільки творці інформаційних

технологій, але й їх користувачі мають бути так виховані, щоб їх екологічні знання перетворювалися на екологічну добочинність.

Дослідження екологічної освіти повинно набувати все більш змістовних гуманістичних характеристик, які б слугували науковими засадами для розробки конкретних теоретичних знань у різних галузях науки.

Література

1. Актуальні проблеми навчання та виховання людей в інтегрованому освітньому середовищі: тези доповідей Дев'ятої міжнародної науково-практичної конференції (Київ, університет "Україна", 26 – 17 листопада, 2008 р.). – К. : Університет "Україна", 2008. – 720 с.

2. Анучин В. А. Основы природопользования: Теоретический аспект / Анучин В. А. – М. : Наука, 1978. – 294 с.

3. Бех В. П. Технократизм у дискурсі проблем вищої школи: [Монографія] / [В. Бех, І. Малик] ; за ред. В. П. Бега. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – 263 с.

4. Беланова Р. А. Гуманізація та гуманітаризація освіти в класичних університетах (Україна – США): [монографія] / Римма Анатоліївна Беланова. – К. : Центр практичної філософії, 2001. – 216 с.

5. Вернадский В. И. Научное мировоззрение (из лекции "О научном мировоззрении") / В. И. Вернадский // На переломе. Философия и мировоззрение. Философские дискуссии 20-х годов. – М. : политической литературы, 1990. – С. 180 – 203.

6. Екологічні виміри глобалізації: [Монографія] / [Кисельов М.М., Гардашук Т. В., Зарубицький К. Є. та ін.]. – К. : ПАРАПАН, 2006. – 260 с.

7. Кисельов М. М. Національне буття серед екологічних реалій: [Монографія] / М. М. Кисельов, Ф. М. Канак. – К. : Тандем, 2000. – 320 с.

8. Концепція екологічної освіти України: за станом на 20 груд. 2001 р. / Кабінет Міністрів освіти і науки України. – Офіц. вид. – К. : ВЕЛ, 2001. – 32 с. – (Бібліотека Всеукраїнської екологічної ліги. Серія "Екологічна освіта і виховання". – № 9).

9. Маер-Абіх Клаус Міхаель. Повстання на захист природи. Від доквілля до спільного світу / Маер-Абіх Клаус Міхаель; [Пер. з нім. А. Єрмоленка]. – К. : Лібра, 2004. – 196 с.

10. Наука и образование: современные трансформации: монография / [В. С. Лукьянец, Н. Н. Киселев, С. В. Пустовит и др.]. – К. : ПАРАПАН, 2008. – 328 с.

11. Педагогічні науки: зб. наук. праць / Полтавський державний педагогічний університет ім. В. Г. Короленка. – Полтава, 2008. – № 6. – 296 с.

12. Социальная экология: новые подходы в теории и практике : [текст / науч. ред. Парфенов В. И.] – Мн. : Право и экономика, 2005. – 308 с.

13. Социально-философские проблемы экологии / [Огородник И.В., Киселев Н. Н., Крисаченко В. С., Стогний И. П.] ; под. ред. И.В. Огородника. – К. : Выща школа, 1989. – 271 с.

14. Червонецкий В. В. Екологічна освіта учнів у школах країн європейського регіону та Північної Америки: [Монографія] / В. В. Червонецкий. – Луганськ: СНУ ім. В. Даля, 2005. – 312 с.

15. Экология и образование (материалы “круглого стола”) // Вопр. философии. – 2001. – №10. – С. 3 – 26.

16. Zukunftsethik und Industriegesellschaft / Hrsg. Meyer Th., Miller S. – München: Schweitzer, 1986. – S. 169.

Анацкая Наталия. Экологическое образование и воспитание в информационном обществе. Экологические проблемы информационного общества с каждым годом все более актуализируются и улучшение экологической ситуации связывают с умением внедрять экологические знания и воспитание в информационно-технологический процесс. Экологизация образования в первую очередь касается переосмысления технико-цивилизационных теорий, а с тем и человеческой практики на принципе отношения к природе как абсолютной ценности жизни.

Ключевые слова: экологическое образование, экологическое воспитание, информационное общество, экологические проблемы, природа, человек, гуманизм.

Anatska Nataliya. Ecological education in the informative society. Every year environmental problems of the informative society become more and more urgent; the humanity needs to improve the ecological situation which is closely connected with skills to introduce ecological knowledge and education in the informative-technological process. First of all, the ecological education concerns reconsideration of technical and civilization theories and also human practice on the principles of the attitude to nature as an absolute value of life.

Key words: ecological education, informative society, environmental problems, nature, person, humanism.